

dr hab. Grzegorz Gudzbeler
KBW WNPiSM
Uniwersytet Warszawski

9 sierpnia 2023 roku

RECENZJA

rozprawy doktorskiej Pana mgra Konrada Stanisława Kordalewskiego
pt. „Cyberprzemoc wobec małoletnich”
opracowanej pod kierunkiem naukowym
prof. zw. dr. hab. inż. Ryszarda JAKUBCZAKA

Ocena formalna

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska liczy 197 stron tekstu, w tym sześć rozdziałów merytorycznych, poprzedzonych wstępem. Rozdziały 2, 3, 4 i 5 zakończone są wnioskami. Rozdziały merytoryczne zwięźcza zakończenie. Piśmiennictwo obejmuje: 60 artykułów, 37 wydawnictw zwartych, 23 akty prawne i 21 stron internetowych. Ilość oraz zakres merytoryczny cytowanych aktów prawnych wskazuje na szczegółową analizę aktualnego stanu prawnego i dokładną diagnozę braków i potrzeb uzasadniających przeprowadzenie zaprezentowanych w dysertacji badań naukowych. Dobór piśmiennictwa uważam za prawidłowy. Układ dysertacji należy uznać za prawidłowy pod względem struktury i kolejności rozdziałów.

W dysertacji pojawiają się drobne błędy redaktorskie np. „Sposób monitorowania bezpieczeństwa małoletnich w cyberprzestrzeni powinna obejmować...”, „Powyższe metody, techniki i arkusz na rzecz procesu badawczego wykorzystano w okresie podać od 2016 roku do 2023 roku”, „metodę indywidualnych przypadków do przeprowadzenia wywiad przy określaniu”, „metodę jakościowej analizy tekstu do badanie dokumentów”. Nie są to jednak sytuacje zbyt częste i nie wpływają poważnie na odbiór treści.

Podsumowując język użyty w pracy jest precyzyjny i logiczny. Autor prawidłowo i spójnie prezentuje treści. Praca jest napisana z poszanowaniem zasad języka polskiego.

Ocena merytoryczna

Recenzowana dysertacja oraz same badania wykonane przez doktoranta są na dobrym poziomie naukowym. Autor starannie i solidnie zaprojektował proces badawczy, przeprowadził go oraz dokonał niezbędnych analiz i wyciągnął prawidłowe wnioski. Nie są to wnioski przełomowe jednak nadal wartościowe. Niektóre z zapisów zwartych w dysertacji mogą budzić wątpliwości i wymagają uszczegółowienia, lub wyjaśnienia.

We wstępie Autor dokonuje syntezy aktualnej wiedzy dotyczącej definiowania i paradygmatów bezpieczeństwa. Prezentuje również układ pracy. Wskazuje, że zjawisko cyberprzemocy wobec małoletnich w Polsce, któremu poświęcona jest dysertacja, „cechuje się znaczną dynamiką, która ewoluuje w różnych kierunkach”. Wydaje się, że w dynamice mogą zachodzić zmiany polegające na jej wzroście lub spadku. Na tym poziomie naukowym precyzja języka jest wymagana, zwłaszcza, że Doktorant opisuje zagadnienia po części techniczne.

Czym w takim razie jest kierunek? Ile kierunków zmian może mieć dynamika?

W dalszej części wstępu zdarza się, że Autor zamiennie stosuje określenia społeczność i społeczeństwo: „Dotyczy to zarówno jednostek, jak i całych społeczności, które dążą do zapewnienia sobie ochrony przed różnymi zagrożeniami” i dalej „Bezpieczeństwo jest zatem pojęciem wielowymiarowym, które ma znaczenie zarówno na poziomie jednostki, jak i społeczeństwa”. Czy w takim razie Autor uważa, że są to synonimy? **Proszę wyjaśnić terminy społeczeństwo i społeczność.**

W rozdziale pierwszym zaprezentowano założenia metodologiczne rozprawy. Są one spójne i przemyślane. Autor właściwie zbudował i formalnie zaprezentował wszystkie elementy. Zastosowane metody pozwoliły na osiągnięcie założonych celów. W pierwszym podrozdziale rozdziału I Autor wskazuje, że „ograniczony dostęp do informacji oraz subiektywna interpretacja mogą prowadzić do błędnych ocen. Dlatego ważne jest zachowanie wirtualnej empatii ...”. W związku z tym, że „wirtualna empatia” to pojęcie odnoszące się do zdolności technologii do wywoływania wrażenia empatii u użytkowników, kto miałby tą wirtualną empatię zachowywać? Czy w tym przypadku nie chodzi o zdolność użytkowników Internetu do zachowania empatii w świecie wirtualnym? **Czym jest wirtualna empatia?**

W podrozdziale 1.1 „Sytuacja problemowa” Doktorant wskazuje kilka pytań, na które „dysertacja postara się odpowiedzieć”: „Czy użytkownicy mogą tworzyć trwałe wspólnoty społeczne bezpośrednio w cyberprzestrzeni? Czy interakcje międzyludzkie pomiędzy osobami, które nigdy się nie spotkały, mogą być bliskie i intymne tak jak w realnym świecie? Czy cyberinterakcje międzyludzkie mogą mieć rzeczywisty wpływ na psychikę człowieka?” To problemy badawcze są elementami, które w ramach prowadzonych badań powinny zostać przez Pana rozwiązane i to na nie powinien Pan udzielić naukowo uzasadnionej odpowiedzi. W zakończeniu wskazuje Pan wykonane działania, których efekty zostały ujęte w dysertacji. Znajdują się tam m.in. odwołania do hipotez i problemów badawczych. Próżno jednak tam szukać odniesień do tych dodatkowych pytań. **Jaki jest Pana zdaniem cel definiowania w rozdziale metodologicznym dodatkowych pytań o nieokreślonym metodologicznie statusie, gdzie w dysertacji zaprezentował Pan własne wyniki badań pozwalające na udzielenie na nie odpowiedzi i w jaki sposób korespondują ze szczegółowymi problemami badawczymi?**

W podrozdziale 1.5 „metody, techniki i narzędzia badawcze” Autor wskazuje, metody badawcze w odniesieniu do poszczególnych rozdziałów, co nie jest do końca precyzyjne. Metody, techniki i narzędzia badawcze powinny zostać przyporządkowane do konkretnych problemów badawczych, których naukowe rozwiązanie może zostać zaprezentowane

w poszczególnych rozdziałach lub podrozdziałach dysertacji. **Jakie jest uzasadnienie zmiany tego podejścia?**

W rozdziale pierwszym Autor wskazuje, że „w poszczególnych etapach badań wykorzystano następujące metody badawcze...” następnie wymienia te metody. **Gdzie zdefiniowano lub opisano formalnie etapy badań? Proszę o wskazanie w których etapach badań wykorzystano poszczególne metody badawcze?**

W dalszej części rozdziału I wymieniając metody Autor wskazuje „Metodę sondażu diagnostycznego na rzecz ankiety”. Taki zapis sugeruje, że metoda sondażu diagnostycznego została wykorzystana na rzecz większej całości nadrzędnej – ankiety. Dalej w podrozdziale 6.1.2 „Badania własne zagrożeń płynących z cyberprzestrzeni wobec małoletnich” prezentacja metody i technik jest już prawidłowa.

W rozdziale drugim Autor prezentuje zagadnienia związane z cyberprzestrzenią, jej wpływ na funkcjonowanie społeczeństwa, zagrożenia oraz główne kierunki rozwoju. Zaprezentowane treści stanowią odpowiednie wprowadzenie do zagadnienia, są zaprezentowane w sposób logiczny i czytelny. Nawet niezorientowany w zagadnieniu czytelnik jest w stanie uzyskać niezbędne do właściwej interpretacji dalszych części dysertacji treści. Zagadnienia omawiane są na dość dużym poziomie ogólności, co w tym przypadku należy potraktować jako zaletę.

Rozdział trzeci zawiera treści związane z aspektami funkcjonowania małoletnich w cyberprzestrzeni. Znajdują się w nim aspekty prawne pojęcia osoby małoletniej, wpływu cyberprzestrzeni na małoletnich, zagrożeń oraz świadomości społecznej zachodzących w tym obszarze zjawisk. Zostały one zaprezentowane w sposób przejrzysty, lecz na dużym poziomie ogólności. Autor zaprezentował głównie zagrożenia wynikające z wykorzystania cyberprzestrzeni jako narzędzia oraz zagrożenia związane z uzależnieniami i „sztuczną inteligencją”.

W rozdziale czwartym zaprezentowano wyniki badań dotyczące cyberprzemocy. Autor przedstawia unormowania prawne, istotę, źródła, skalę i skutki, mechanizmy, formy oraz profil małoletniego sprawcy oraz ofiary cyberprzemocy. Co ważne w rozdziale znajdują się również wskazówki dla ofiar cyberprzemocy. Autor w podrozdziale 4.2 „istota, źródła, skala i skutki cyberprzemocy wobec małoletnich” wskazuje, że „skala cyberprzemocy jest trudna do jednoznacznego określenia...” i „jednak badania i statystyki dostarczają pewnych informacji na temat rozmiaru tego zjawiska...”. Nie podaje jednak żadnych wartości liczbowych. Wskazanie ich dla wybranych regionów w odpowiedniej perspektywie pozwoliłoby czytelnikowi samodzielnie ocenić trendy i poziom zmian zjawiska. Byłoby to z pewnością

bardziej właściwe niż lakoniczne stwierdzenie, że „trzeba uświadomić sobie, że skala cyberprzemocy stale rośnie wraz z rozwojem technologii...”.

W rozdziale szóstym Doktorant zaprezentował aspekty zagrożeń w cyberprzestrzeni, monitoring zjawiska, techniczne możliwości realizacji monitoringu przez Policję oraz współpracę organizacji pozarządowych na rzecz bezpieczeństwa małoletnich w cyberprzestrzeni. W podrozdziale 6.1.2 „badania własne zagrożeń płynących z cyberprzestrzeni wobec małoletnich” Autor opisuje próbę badawczą. Wskazuje, że badania zostały wykonane wśród dzieci w wieku 15-18 lat w wybranych placówkach oświatowych. Nie uzasadnia jednak, dlaczego właśnie ten wiek respondentów został dobrany. Dlaczego również dobrał akurat te szkoły. Dane CBOS zaprezentowane w sprawozdaniu z badań „Dzieci i młodzież w Internecie – korzystanie i zagrożenia z perspektywy opiekunów” wskazują, że najczęściej ofiarami cyberzagrożeń padają dzieci w wieku 13-16 lat. Skąd więc taki dobór tej cechy próby? Kolejny element to wielkość próby badawczej. Autor wskazuje, że ilość formularzy ankiet, które zostały wykorzystane w badaniu wyniosła 369. Przy założeniu, że w 2022 roku (rok przeprowadzenia badań przez Autora) w Polsce było 2,764 tys. dzieci w wieku 15-18 lat (dane na podstawie polskawliczbach.pl) oraz standardowych założeniach dla określenia wielkości próby reprezentatywnej dla populacji generalnej, czyli frakcji 0,5, oraz błędnie maksymalnym 5% minimalna próba wynosi 384 osoby. Wartość ta jest jednakowa dla populacji o wielkości od 220 tys. więc w żaden sposób ilość dzieci w tym zakresie wieku w Polsce nie może odpowiadać próbie wykorzystanej przez Autora. **Jaka jest populacja generalna dla tego badania i dlaczego? Jakie parametry obliczenia wielkości minimalnej próby badawczej zostały zastosowane przez Doktoranta?** Dodatkowo pozostałe cechy próby badawczej nie odpowiadają populacji generalnej. Różnice dotyczą chociażby procentowego udziału chłopców i dziewczynek, co nie pozostaje bez znaczenia dla wyników badań, ponieważ w dysertacji Autor wskazuje pośrednio, że dziewczynki rzadziej są ofiarami cyberprzestępstw. Dodatkowym potwierdzeniem tej tezy są wyniki badań sondażowych przeprowadzonych przez CBOS. Według raportu “Społeczeństwo informacyjne w Polsce w 2020 roku”, wśród osób, które padły ofiarą cyberzagrożeń w Polsce w 2020 roku, kobiety stanowiły tylko 37%. **W związku z przedstawionymi wątpliwościami proszę o przedstawienie, dlaczego Doktorant zastosował taką strukturę próby badawczej.** Jeżeli wynikało to z ograniczeń badawczych oraz możliwości przeprowadzenia badań przez Autora należało to wyraźnie zaznaczyć. W celu właściwej prezentacji wyników badań niezbędne jest wskazywanie wszystkich niezbędnych parametrów, w tym określenie populacji generalnej. Najważniejsze jest świadome prowadzenie procesu badawczego i rozumienie w jaki sposób

ograniczenia wpływają na jego rezultaty. Podsumowując brak właściwych zapisów w dysertacji jest pewnego rodzaju niedopatrzaniem, którego Doktorant powinien w przyszłości unikać. Wskazuje ono na dalszą potrzebę rozwoju naukowego Autora.

Podsumowując badania pt. "Cyberprzemoc wobec małoletnich" przeprowadzone przez mgra Konrada Stanisława Kordalewskiego są ważne i aktualne. Pomagają zrozumieć problem cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży oraz jej skutki, są także ważnym krokiem w kierunku zrozumienia i przeciwdziałania temu zjawisku. Autor rozwiązał samodzielnie problem naukowy właściwie stosując metody i techniki badawcze, co wskazuje na odpowiednią na tym etapie rozwoju naukowego dojrzałość.

Konkluzja

Podsumowując należy stwierdzić, że zgłoszone przez mnie uwagi i wątpliwości nie pomniejszają wartości merytorycznej pracy. Z przekonaniem stwierdzam, że mamy do czynienia z rzetelnie i sumiennie przygotowanym dziełem o bogatym materiale faktograficznym i analitycznym. Stanowi ono znaczący wkład w badania dotyczące cyberprzemocy. Praca jest napisana z poszanowaniem zasad języka polskiego i została sprawnie zredagowana, a Autor wykazuje się dobrą znajomością zasad prowadzenia badań naukowych w obszarze nauk społecznych.

Praca spełnia wymagania rozprawy doktorskiej. W związku z powyższym przedstawiam wniosek o przyjęcie rozprawy doktorskiej Pana mgr. Konrada Stanisława Kordalewskiego i dopuszczenie Autora do publicznej dyskusji nad jej treściami. W związku z powyższym stwierdzam, że w świetle obowiązującego prawa, wystąpiły wszystkie przesłanki, aby dopuścić Pana mgr. Konrada Stanisława Kordalewskiego do kolejnego etapu przewodu doktorskiego.